

government and did the regulation of people migration. Immigration organizations have changed their names, status and functions many times, which have been analyzed by the author. Despite the organizational changes, the purpose of activity and functions of the main state migrant body - the Head Migrant Department and the Head Department of organizing employment of the staff at the CM USSR and their structural subdivisions were almost unchanged. That meant the ensuring of governmental plans about the migration and economic placement of people. Quantitative and qualitative indicators of the Departments is vexed question because the planned character of all this process of migration on the one side and the voluntary nature of the process on the other put the staff in a difficult situation. The principle of voluntariness often put at risk to the implementation of migration plan, so the administrative burden on potential immigrants took place. Optimization of the working of state migration bodies led to a reduction in their staff and joining of duties in one State Committee of Council of Ministers of USSR on the using of labor resources. As we see a word "migration" has disappeared from the title structure as the primary task of the Committee was studying the needs of different regions, provinces and cities in the workforce, employment of population and retraining of the workers according to the needs of industry and, only then it did the implementation and organization of migration.

Keywords: migration, resettlement, organized workers set, resettlement framework, state machine.

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

УДК 050:94(336.225(477.4)+(477.41)) «1919/22»

**Святослав Даниленко
(Київ)**

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ПРОДПОДАТКОВИХ ОРГАНІВ КИЇВЩИНИ В ЗАСОБАХ ВІДОМЧОЇ ПЕРІОДИКИ (1919 – 1922 РР.)

На основі аналізу ряду регіональних видань висвітлюється історія становлення продподаткових органів Київщини в засобах відомчої періодики 1919 – 1922 рр. Розкривається значення відомчої «наркомпродівської» періодики для вивчення суперечливих процесів переходу від «воєнного комунізму» до нової економічної політики.

Домінантним є не фактологічний, а джерельно-інституційний підхід. Відповідно здійснено виявлення інтенсивності публікацій за проблемно-тематичним принципом, вичерпності інформації, поєднання авторських матеріалів і загально редакційних, варіативного моделювання локальних і республіканських подій. Виділяється історично-інформативна складова обраного джерела, показана його унікальність і репрезентативність. Історичний матеріал, виявлений у газетах і бюлетенях, подається кількома тематичними групами: нормативно-правові акти, офіційно-розпорядчі матеріали, авторські статті наркомпродівської номенклатури, матеріали нарад, з'їздів працівників продорганів Київщини, історично-довідкова інформація про створення та діяльність продорганів за п'ять років, поточна інформація про щоденну роботу. Виклад

їх у хронологічній послідовності відтворює фактологічний аспект історії становлення та функціонування локальної складової Наркомпроду УСРР.

Відзначаючи вагому інформаційну репрезентативність відомчої періодичної преси системи Наркомпроду УСРР, автор підкреслює, що вона охоплювала фактично усі структурно-функціональні підрозділи системи продорганів Київщини, фіксувала еволюційні стадії її реорганізації, подавала широку нормативно-правову базу. Поєднання регіонального підходу з інформаційним джерелом дозволило простежити історію становлення та функціонування продорганів на Київщині у 1919 – 1922 рр., які відчували на собі інерцію впливу Наркомпроду РСФРР, специфіку Міністерства продовольства УНР, перехід від «воєнного комунізму» до так званої державно-економічної лібералізації у формі продподатку, виявити економічно-адміністративну пріоритетність продподатку.

Ключові слова: Наркомпрод, продподаткові органи, періодика, продподаток, продподаткові органи, воєнний комунізм.

Функціонально-пізнавальне поєднання регіонального підходу з конкретним типом історично-інформаційного джерела є необхідним і закономірним методологічним кроком. Місцеві продподаткові органи, якщо застосовувати категорії діалектики «загальне», «особливе», «одиничне», «ціле» і «частина», уособлювали частину цілого, тобто систему Народного комісаріату продовольства УСРР. З іншого боку, вони представляли його локально специфічні структурно-організаційні органи влади («особливе»), що виникали в межах одного хронологічного періоду, але з відносною часовою відмінністю. Остання нерівномірно зафіксована в архівних документах Наркомпроду УСРР (протоколи засідань колегій, квартальні і річні звіти губпродкомів), тому для виявлення історичної синхронізації організаційного формування продподаткових органів Київської губернії обрано відомчу періодичну пресу.

Визначення «відомча періодика» стосується друкованих видань (машинописних і типографічних) центрального апарату Наркомпроду і його місцевих структурних підрозділів (губпродкомів): «Бюллетень Народного комиссариата РСФСР по продовольствию» (1918), «Бюллетень Народного комиссариата по продовольствию Украины» (машинописний, 1919), «Бюллетень Народного комиссариата по продовольствию УССР» (типографічний, 1922) «Продовольственная газета» (Харків, орган Наркомпрода УСРР, Всеукрконтори, Хлібопродукта и Укрмута (1922, 1923), «Голос продроботника» (Київ, орган Київського губпродкому, 1922), «Вестник Киевского губисполкома» (1922). «Голос продроботника» (Київ) почав виходити у 1920 р., а в газетному фонді Національної бібліотеки ім. В. Вернадського збереглися номери за серпень – грудень 1921 р. (№1–40), який виходив тоді два рази на тиждень, у 1922 – 1923 рр. – раз на тиждень (з

травня 1923 р. виходив під назвою «Бюллетень Киевского опродкомгуба») [1, с. 35]. Основна колекція зосереджена у зазначеному фонді, але окремі примірники є в Інституті рукопису Національної бібліотеки ім. В.Вернадського, у відомчих бібліотеках ЦДАВО України та в обласних державних архівних установах.

Вибір відомчих періодичних газет, бюлетенів, вісників, які стосуються продподаткової справи, здійснено свідомо, уникаючи на цій стадії дослідження центральних видань: «Украинский экономист», «Экономическая жизнь», «Торгово-промышленная газета», «Вісті ВУЦВК» тощо. Не залучалися також і місцеві газети – районні, губернські. Вони вирізняються між собою рівнем та змістом інформації, фрагментарністю, авторством матеріалів і редакційною мотивацією видань. Структуруючи матеріал за сюжетними лініями і проблемно-тематичними блоками, ми зіткнулися з труднощами системного поєднання адміністративно-територіальної локалізації з наявністю історичної інформації. Її значно легше виділити за територіальною ознакою або за структурно-функціональним принципом, але останній адекватніше відтворює цілісність системи Наркомпроду УСРР. Зміни організаційної структури відбувалися надзвичайно швидко, а номенклатурні призначення кадрового складу на місцях не встигали за розширенням географії функціональних підрозділів.

Для кожного часопису притаманний відповідний рівень узагальнення інформації та її інституційної концентрації: друквані видання центрального апарату висвітлювали особливості становлення Наркомпроду УСРР та його регіональних підрозділів, а губернські частково дублювали їх, зосереджуючись на локальних організаційно-функціональних проблемах діяльності продподаткових органів. Загальний опис джерела, яким є періодична преса, здійснити легше, дотримуючись відповідних археографічних канонів та підходів. Набагато складнішим є його використання в якості джерела для виявлення початкової історії становлення регіональних структур.

В історіографії відсутні аналітичні дослідження цього оригінального джерела, крім фрагментарної ілюстрації. Перший нарком продовольства України О. Г. Шліхтер, ретроспективно повертаючись до продовольчої справи 1918 – 1919 рр., не згадував про періодичні видання, які виконували не лише інструктивно-організаційну функцію, але і суто агітаційну [2]. Відомий дослідник історії продовольчої політики в УСРР 1918 – 1920 рр. Ю. Ю. Кондуфор цитував окремі видання Наркомпроду («Продовольственное дело»), центральні газети, але акцентував увагу на

періодичних збірниках законодавчих актів [3]. Окремі газети продподаткових органів згадують О. М. Мовчан [5], упорядники збірника документів про голод 1921 – 1923 рр. [6]. Однак зазначене джерело не використали автори хроніки соціалістичного будівництва в УСРР 1921 – 1925 рр. [7], незважаючи на доцільність і вагомість впливу продподаткової справи на соціально-економічні відносини початку 1920-х рр. Дослідник голоду 1921 – 1923 рр. в Україні І. Герасимович, який видав ґрунтовну монографію на Заході, також уникнув системного і фрагментарного застосування відомчої преси радянських продорганів [8].

Західним дослідникам, які вивчали соціально-економічну історію радянської країни 1920-х рр., періодична преса видалась другорядним джерелом, а через інституційні та мовні перешкоди – недосяжною [9]. Прикро, але і сучасна українська історична наука уникає системного залучення відомчої «наркомпродівської» періодики для вивчення суперечливих моментів переходу від «воєнного комунізму» до непу. Продподаткова політика не мала належного академічного дискурсу в колективній монографії з історії українського селянства, економічної історії України, серед базових аспектів взаємин влади і суспільства в УСРР 1920-х рр. [10]. Продовольче питання було базовим у відносинах між урядами УСРР та РСФРР у 1919 – 1920 рр., узгодження якого залежало від політично-економічного статусу України в межах радянської федерації, але дослідники не розглядають його у зазначеному контексті [11]. Заклик дотримуватись критичного ставлення до періодичних видань 1920-х рр., запропонований Н. О. Скрипчинською в авторефераті її дисертації, при вивченні податкової політики органів радянської влади в УСРР 1920-х рр., не поширюється нею на обов'язкове використання відомчої періодики. Отже, виходячи з історіографічного огляду наукової літератури з окресленої теми, зазначу відсутність належного історично-джерельного аналізу періодичних видань системи Наркомпроду в УСРР.

Об'єктом наукового дослідження є, таким чином, друковані видання центральних і місцевих продподаткових органів, тобто носії інформації, а предметом – системність і репрезентативність матеріалів висвітлення історії становлення і здійснення продовольчої справи на Київщині у 1919 – 1922 рр. Домінантним є не фактологічний підхід, тобто відтворення історії продорганів, оскільки для цього було б замало лише газет, а джерельно-інституційний. Він передбачає виявлення інтенсивності публікацій за проблемно-тематичним принципом, співвідношення актуалізації подій і явищ, вичерпності інформації, поєднання авторських матеріалів і загально-

редакційних, варіативного моделювання локальних і республіканських подій. Важливо виділити історично-інформативну складову обраного джерела, показати його унікальність і репрезентативність.

Машинописні видання Наркомпроду УСРР виходили без анонсованої структури на першій або завершальній сторінці. Вона з'явилася у 64-у числі від 19 квітня 1919 р., тобто кожне наступне видання мало титульний зміст: 1. Від редакції, 2. В Колегії Наркомпроду, 3. В Центральних управліннях, 4. На місцях, 5. Хроніка, 6. Довідковий відділ, 7. Офіційна частина. Зазначений розподіл інформації зберігався у числах, які передували появі типографічного часопису, тобто класично газетного формату. Машинописний і відредагований «Бюллетень Народного Комиссариата Продовольствия Украины» зберігається у фондах Інституту рукопису НБУ імені В. Вернадського, тобто описаний за принципом збереження архівних документів, але є класичним періодичним виданням (редакція, місце знаходження, зазначена кількість сторінок, структура поданого матеріалу).

Уникаючи формального викладу змісту кожного числа періодичного видання, а їх кілька сотень, ми виділили проаналізовані матеріали за тематичними блоками, формами подання інформації. Її зміст розкривається в контексті історії становлення продподаткових органів на Київщині, тому постають події, персоналії, явища, обставини. Історичний матеріал, виявлений в газетах та бюлетенях, розподілено на кілька тематичних груп: нормативно-правові акти (постанови ВУЦВК, інструкції, звернення); офіційний відділ (накази Наркомпроду, Київського губпродкому, циркуляри); авторські статті наркомпродівської номенклатури; наради, з'їзди працівників продорганів Київщини; історія створення та діяльності продорганів за 5 років; їх повсякденна робота. Виклад їх у хронологічній послідовності відтворює фактологічний аспект історії становлення та функціонування локальної складової Наркомпроду УСРР.

7 листопада 1922 р. «Голос продроботника» (Київ) опублікував редакційні статті «Історія продорганів за 5 років. Нарис продовольчої справи на Київщині (1917 – 1922)»; «Список продкомісарів і продопродкомгубів Київщини» (1919 – 1922); «Ветерани продфронту», а також статтю М. Варламова «Еволюція методів господарської роботи продорганів за п'ять років». Вони висвітлювали історичні обставини виникнення виконавчих органів, які займалися стягненням продрозверстки. Історія продорганів розглядається з початку діяльності Київського губернського продовольчого комітету (28 лютого – 17 жовтня 1917 р.), головою якого був І. Г. Черниш, а 28 січня 1918 р. продовольчою справою займався Військово-революційний

комітет (І. Крейцберг, А. Іванов) «під орудою» продкомісара В. А. Моргунова. Останньому підпорядковувався весь апарат губпродуправи [13]. Згодом повернулася політична адміністрація УНР з народним міністерством продовольства.

Радянська система продовольчої справи, крім перших 8-ми місяців 1917 р., постає 22 січня 1919 р. з призначення наркомом продовольства О. Г. Шліхтера. Він впроваджував державну хлібну монополію в Україні, тобто необмежене право держави на зернову продукцію. Губернські продоргани Київщини почали формуватися у лютому 1919 р., судячи з публікації «Голоса продработника», а 21 лютого Надзвичайна комісія з продовольства трансформувалася у класичний губпродком. Його повсякденна діяльність постає на сторінках відомчого часопису Наркомпроду України, машинописна версія якого зберігається у фондах Інституту рукопису. Дотичними є також інформаційні матеріали відповідного друкованого органу Наркомпроду РСФРР [14], хоча вони стосуються переважно території більшовицької Росії. Офіційні документи Наркомпроду України, опубліковані на сторінках його друкованого органу, безпосередньо стосуються його перших організаційно-функціональних кроків. Так, 5 березня 1919 р. нарком О. Г. Шліхтер видав наказ про створення тимчасової колегії при Київському міському продорганові на чолі з В. С. Вордзиком, хоча переїзд уряду УСРР до Києва розпочався з 16 березня [15, арк. 3], а «продовольчий» нарком приїхав до столиці 2 квітня 1919 р. Починаючи з 20 березня 1919 р., в межах 70-ти верст довкола Києва, дозволялося вільне перевезення продуктів, які не підлягали реквізиції. Діяльність апарату Наркомпроду, який з Харкова переїхав до Києва, також мала локальну концентрацію. Інформаційний відділ Наркомпроду, готуючи матеріали до «Бюлетеня», виділив особливості перехідного організаційного періоду від ліквідації Міністерства продовольства УНР до формування радянських продорганів на Київщині.

У «Бюлетені» №15 від 17 квітня 1919 р. зазначено дату створення Київського губпродкому – 22 лютого, апарат якого мав 8 відділів (Загальний, Хлібофуражний, Заготсіль, інструкторсько-організаційний, Постачармії, закупівельно-вивозний, губпродукт і реквізиційний з чисельними підвідділами). Губернським продовольчим комісаром тоді призначили Бельгова. Повітові продкоми (Васильківський, Звенигородський, Таращанський, Канівський, Черкаський, Сквирський, Чигиринський, Уманський) виникли протягом 6 – 23 березня. Часопис називає конкретні дати організації кожного повітпродкому та його перших

продкомісарів [16, С. 3]. Друкувалися повідомлення про відправлення з Києва продовольства до Росії. Існувала інформаційна рубрика: «Україна – Великоросії». Там зосереджувалися статистичні зведення про вивезення хліба, продовольства до Москви, Петрограда. Одночасно «Бюлетень» інформував про «гостру продовольчу кризу» і складне продовольче становище Києва, але більшовики вважали «найголоднішими» жителів Москви, Петрограда, Іваново-Вознесенська, червоноармійців. Продкомісари Київщини виявили тоді зернових «лишків» в губернії – 8 млн. пудів пшениці і 2,2 млн. пудів жита, 2,4 млн. пудів ячменю та вівса [17, С. 4]. Його й відправляли до Росії.

До Києва приїздили номенклатурні працівники Наркомпроду Російської Федерації, про що інформував український відомчий часопис. Редакція «Бюлетеня» знаходилася у кімнатах колишнього готелю «Імперіал», а засідання Колегії Наркомпроду інколи відбувалося на квартирі начальника організаційного відділу по вулиці Пушкінська, 19 [18, арк. 13-14]. До редакції заходили члени Колегії Наркомпроду та особисто нарком О. Г. Шліхтер, переповідали власні враження від перевірки діяльності продорганів. Матеріали на сторінках «Бюлетеня» Наркомпроду України друкувалися до початку серпня 1919 р.

Однак незабаром Наркомпроду довелося поступитися військовим продорганам Добровольчої армії А. Денікіна, які окупували Україну 31 серпня – 16 грудня 1919 р.

Повертаючись до матеріалів з історії становлення продовольчого апарату Київщини, опублікованого у «Бюлетені» 7 листопада 1919 р., тобто присвяченого першому п'ятирічному ювілею жовтневого перевороту, зазначу вичерпність персоніфікованих даних. Історику важко знаходити біографічні відомості про номенклатуру місцевих господарських органів, тому зосередження такої кількості персоналій є унікальною джерельною знахідкою. Номенклатурний список продкомісарів та голів гупродкому Київщини вирізнявся наявністю більшовицької еліти, активних продармійців та їх кадровою плинністю: від 6 лютого 1919 і до осені працювали Лобов, Моргунов, Сидоренко (лютий – березень), Бельгов до евакуації, протягом евакуації уряду Д. Мануїльський, згодом В. Порайко, Петров, Зінов'єв, Тищенко. У 1920 р. головою Київського губпродкому був К. К. Гавеман, наприкінці року тимчасово працювали Ісаєв та Штеренберг, яких замінили С. Р. Богатін та Я. Г. Гольдін (грудень 1920 – початок серпня 1921 р.). 10 серпня 1921 р. керівником губпродкому Київщини став Я. Гамарник (він же і голова губвиконкому), а після нього знову Я. Г. Гольдін [19]. Вони

створювали продоргани, займалися організацією викачки зерна, борошна, іншого продовольства шляхом розверстки, тобто їх вилучення «надзвичайним порядком». Зазначені особи представляли когорту «продармійців» вищої керівної ланки, які вважали продрозверстку нормальним явищем революційної доби.

Науково-історичну цінність становить перелік номенклатурних посадовців губпродкому Київщини, опублікований в редакційному матеріалі «Голосу продроботника». До нього потрапили працівники структурних підрозділів губпродкому: Г. О. Силенчук (з лютого 1919 р. – старший інспектор організаційно-інструкторського відділу, у 1920 р. – начальник організаційно-інспекторського відділу на правах члена Колегії Наркомпроду, до 7 листопада 1922 р. – заступник губпродкомісара), А. А. Куперштейн (з вищою освітою, начальник оргінструкторського відділу у 1919 р., завуправсправами губпродкому до листопада 1922 р.), А. М. Леонтьєв (голова ліквідаційної комісії при Наркомпроді у 1919 р., начальник заготівельного управління опродкомгубу у 1920 р. та хлібофуражного управління у 1922 р.), К. Г. Булава (завідувач загального підвідділу міської продовольчої колегії у 1918 р., начальник міського відділу опродкомгуба у червні 1920 – березні 1922 р., завідувач Київською заготівельною конторою), П. П. Войцехівський (юридичний консультант, помічник керівника організаційного відділу, начальник юридичного відділу губпродкому), И. И. Фрідман (заступник головного бухгалтера у березні – червні 1919 р., головний бухгалтер з 29 грудня 1919 – 1 квітня 1920 р., начальник фінансово-облікового відділу), С. І. Чернишов (старший діловод у 1919 – 1920 р., а в продорганах – з вересня 1917 р.), І. В. Вайсблат (діловод, завідувач архіву головного бухгалтера у 1919 р.), В. Л. Сембратович (з 1919 р., заступник начальника адміністративно-організаційного відділу у 1922 р.), В. Л. Володарська (діловод), І. А. Степанський (діловод з 1919 р.) [20]. Перелік зазначених службовців був офіційно оголошений 7 листопада, коли начальник адміністративно-організаційного відділу А. Кернерштейн тимчасово скасував арешти селян за невиконання продрозверстки з нагоди революційної дати.

Поряд з біографічно-фактологічним матеріалом редакція подала статтю М. Варламова теоретично-узагальнюючого плану. Вона стосувалася еволюції методів господарської роботи продорганів за 5 років [21], а її автор вважав три відділи (хлібофуражний, фабрикатів і заготівельний) «ядром» губпродкомів в Україні. Кожен з них виконував заготівельно-розподільчі функції до серпня 1919 р., а протягом 1920 р., коли системно займалися

«проведенням розверстки», відбувався їх розподіл між заготівельним та відділом розподілу губпродкому. На початку непу «...поступово переходять від воєнних методів до звичайних цивільних методів вилучення продовольства: воєнні відділи ліквідовані і організаційно-інспекторські підвідділи» [21]. Однак, на його переконання, «...методи розверстки ще не були подолані і в процесі проведення продкампанії 1921 року у деяких повітах траплялися». Лише у 1922 р. відбулися реорганізація заготівельного апарату продорганів, його структурний розподіл з виокремленням податкових і господарських функцій, організаційне оформлення базових підрозділів – податкового і господарського відділів. Зсипні пункти ліквідовувалися, а натомість виникали заготівельні контори, апарат губпродкому втратив господарські функції, здійснюючи загальний нагляд та контроль. В іншій статті він скептично оцінив роботу заготівельних контор, які не виправдали сподівань [22]. Заготконтори на Київщині почали створювати у березні 1922 р. згідно нормативного офіційного документа – «Положення про Заготконтори» (опубліковано в газеті) [23].

Авторські статті, навіть номенклатурних працівників Наркомпроду України та Київського губпродкому, не вирізнялися особливим теоретичним рівнем, тому що вони займалися прикладною продовольчою справою. Однак траплялися статті, автори яких висловлювали концептуальні питання. Наприклад, начальник податкового управління О. В. Штерн наголошував, що «...в сучасних умовах продподаток є натуральною повинністю», позаяк селянина зобов'язували здавати «певну частину продуктів», лишків у якого майже не було [24]. Натуральний податок залишався, але його роль і значення втрачали перспективу. Він вказував на відмінності розверстки і продподатку: «Податок і розверстка: при податку неприпустимо подібно тому, як це було за розверстки, прийти до села і встановити там без особливо ретельної підготовки розмір зобов'язання, вимагаючи у випадку необхідності, його негайного здійснення» [25]. Однак продрозверстка діяла і надалі, хоча і мала назву податку. Останній був «множинним і паралельним», тобто кілька податків на один і той же об'єкт оподаткування: худоба, молоко, м'ясо. Тому його альтернативою мав стати єдиний натуральний податок, а об'єктом спадкування земельний наділ селянина [26]. Друкувалися дискусійні статті, у яких ставилося питання про реорганізацію всього апарату Наркомпроду УСРР та його місцевих органів [27].

Відомча преса системи Наркомпроду України друкувала фрагменти промов керівників країни, інколи законодавчі акти, не претендуючи на офіційне юридичне джерело. Одна справа войовничі заклики члена Колегії

Наркомпроду М. І. Калмановича форсувати збір продподатку [28], інша – звернення М. І. Калініна на сесії Всеросійського ЦВК про надання допомоги голодуючим, активізації діяльності продорганів. Він назвав загальну цифру голодуючих в Росії, Криму та Україні весною 1922 р. – 17,6 млн осіб, яким було відправлено 10 млн пудів продовольства [29]. У 5-ти губерніях УСРР (Миколаївська, Херсонська, Донецька, Одеська, Запорізька) голодувало 3,7 млн. осіб, тобто майже половина населення, тому ВЦВК вирішив «...звільнити Україну від допомоги приписаних до неї Самарської, Саратовської, Царицинської та Уральської губерній» [30]. Факт цікавий і недостатньо вивчений в історіографії голоду 1921 – 1923 рр. в Україні, тобто дотримання паритетності взаємодопомоги, визнання урядом радянської Росії голоду у південно-східних губерніях України.

Постанови вищих законодавчих органів друкувалися в офіційних збірниках законодавчих актів радянської держави, а відомча преса Наркомпроду та місцевих органів влади їх дублювала, супроводжуючи відповідними нормативними актами. Наприклад, 12 квітня 1922 р. «Голос продроботника» опублікував «Інструкцію про проведення єдиного натурального податку», яку підписав М. В. Фрунзе [31]. Вона започаткувала реорганізацію продподаткового апарату на Київщині. 26 квітня 1922 р. «Голос продроботника» передрукував постанову ВУЦВК та РНК УСРР «Про організацію апарату з обкладання та стягнення єдиного продовольчого податку», а також «Циркулярний лист» Наркомпрода за підписом О. Штерна з поясненням суті декрету та порядку оформлення списків його платників [32]. На сторінках «Вісника Київського губвиконкому» також друкувалися загальнодержавні постанови з продподаткової справи, але і спільні накази губвиконкому та губпродкому стосовно їх впровадження за підписами Я. Гамарника та Я. Г. Гольдіна [33].

Газета «Голос продроботника» стала фактичним учасником продподаткової кампанії і засобом продподаткової політики одночасно. На її сторінках друкувалися циркуляри, інструкції, положення, накази Наркомпрода, звіти, зразки обліково-податкової документації. Зазначені нормативні акти впроваджували постанови законодавчих органів влади. Текст «Положення про «Заготконтори» у Київській губернії, викладений відомчим часописом, відтворює організаційно-функціональну схему завершальної стадії надходження зерна від його виробників. До березня 1922 р. існували районні продовольчі комісії, які займалися заготівельними справами, а далі Заготконтори з широкими заготівельно-господарськими функціями (заготівлі, збереження зерна у зерносховищах, картоплесховища,

холодильні установи). Начальники заготівельних контор одноосібно управляли їх роботою, звітуючись перед губпродкомом, а повітові продкоми займалися адміністративно-політичним забезпеченням, стягненням проподатку, наглядом та контролем за роботою Заготконтор [34].

Кожна урядова постанова з проподаткової справи впроваджувалася шляхом циркулярів та наказів центральних і місцевих органів влади. 8 березня 1922 р. ВУЦВК видав постанову «Про натуральний податок на молочні продукти на 1922 рік», а 23 березня з'явилися її текст і циркуляри («обіжники»). Вони мали офіційну редакційну назву «До всіх повітпродкомів» та категорично-адміністративний стиль: «Наказую негайно приступити до приведення в порядок молочних списків для стягнення податку, згідно доданого декрету, у зазначений в ньому термін» [35]. В «Офіційному відділі» друкували десятки обіжників, якими нагадували місцевим податківцям про «стовідсоткове виконання податків», подавали інформацію про еквіваленти заміни податку на молоко іншими продуктами (10 яєць дорівнювало п'яти восьмим вершкового масла тощо). Циркуляри підписували номенклатурні працівники губпродкому. Адміністративно-організаційний відділ розмістив на сторінках часопису зразок «Анкетного листа» для оформлення співробітників з десятками пунктів (вік, національність, освіта, соціальне походження тощо), зразки документів («Виборочну відомість виконання проподатку 1921 – 1922 рр. громадянами села, волості, повіту Київської губернії», «Відомість форма Б.» про нарахування податку, «Відомість форма В» про надходження проподатку за звітний період [36]. Вражає лаконічність і правильність юридичної редакції циркулярів, їх належне документальне оформлення та номенклатурне візування. Підписи службових посадовців засвідчують не лише офіційний статус циркуляра, але і персональний склад працівників відповідних підрозділів.

Для науково-історичного дослідження пізнавальне значення має зміст обіжників, наказів, розпоряджень, детальна інформація про становлення та еволюцію організаційно-функціональних підрозділів Київського губпродкому. Розділ газети «Офіційний відділ», у якому друкувалися нормативні акти, документально фіксував основні моменти структурної реорганізації продорганів. 23 березня 1922 р. опубліковано список районних податкових бюро Київської губернії із зазначенням повітів, місцезнаходження РПБ, прикріпленням до них волостей та розташування Заготконтор. Наприклад, у Переяславському повіті знаходилося три РПБ з охопленням ними 17 волостей та двох заготівельних контор [36].

Опубліковані 5 – 13 травня накази, офіційні матеріали та інформаційні зведення фіксують ліквідацію штатних колегій при губпродкомах, випуск курсантів податкових курсів. Згідно наказу №34 Київського губпродкому від 10 травня 1922 р. «Опродкомгуб» перейменували на губпродком, а повітові відділи – продкоми на повітпродкоми. Повітові продкоми отримали «тверді штати», тобто організаційно-функціональну структуру: голова, його заступник, начальник податкового відділу, начальник підвідділу зборів, діловод, спеціаліст з мірчука (форма стягнення податку з млинів), інспектор зі стягнення (він і начальник воєнсекції), начальник статистично-економічного підвідділу, статистик, рахівник, кресляр, начальник інспекторського підвідділу, начальник загально-адміністративного відділу, повітові інспектори, діловод, реєстратор, друкарка, завгосп, кур'єр, конюх [37].

Судячи з опублікованих звернень ВУЦВК, ЦК КП(б)У і безпосередньо Наркомпроду УСРР, влада надавала особливої уваги формуванню податкових списків платників натурального податку. 19 травня 1922 р. Д. Мануїльський вимагав негайно розпочати кампанію заповнення списків платників натурального податку, а ВУЦВК застерігав продоргани від приховування селянами землі під час заповнення сільських списків [38]. Губпродком опублікував на сторінках відомчої преси правила формування списків платників натурального податку у 1922/23 р. [39]. Друкувалися також «Пам'ятки» Податкового управління Наркомпроду для рахівників, обліковців [41], «Положення» про губернські ревізійно-господарські комісії при Київському губпродкомі [43]. Наприкінці грудня 1922 р. почали друкуватися статті про необхідність і доцільність перегляду податкового законодавства, скорочення штатних працівників податкового управління губпродкому [44].

Висвітлення повсякденної діяльності продподаткових органів Київської губернії вважалось пріоритетним напрямом відомчої періодики. Вона згадується в центральних і губернських друкованих виданнях системи Наркомпроду УСРР. Редакція «Голоса продроботника» готувала співробітників до того, щоб «...провести з належним успіхом чергову податкову кампанію». Газета системно і послідовно відстежувала найактуальніші моменти організаційно-структурного функціонування органів продподатку на Київщині. Вона реагувала на порушення службової дисципліни окремими повітовими продкомісарами, які без дозволу залишали ділянку роботи, друкуючи відповідні накази опродкомгубу [45]. Підготовка до продподаткової кампанії розпочиналася заздалегідь. Інформаційний відділ

губпродкому спрямовував увагу на виявлення недоліків попередньої продкампанії, а редакція газети закликала до виконання 13 млн пудів хліба «за будь-яку ціну», щоб «...у новому році ми більше не чули стогонів голодуючих» [46]. У січні 1922 р., коли лунали подібні заклики, «стогін голодуючих» селян не чули у Москві, оскільки більшовицький уряд не визнавав тоді факту голоду в Україні [47, С. 155.]. Українська партійно-радянська номенклатура, виконуючи «хлібні наряди» з Москви, відправляла продовольство до Росії. Системна допомога голодуючим селянам півдня України розпочалася лише весною 1922 р. Навіть газета «Голос продроботника» опублікувала наказ Наркомпроду УСРР від 23 березня 1922 р. щодо виконання постанови ВУЦВК «Про відповідальність за злочин проти справи надання допомоги голодуючим» [48].

Періодичні видання Наркомпроду УСРР забезпечували інформаційний супровід «продподаткової кампанії». В усіх газетах радянських продорганів зустрічався термін «продподаткова кампанія», «податкова кампанія», одиноко «продподаткова політика» і не зустрічався термін «податкова політика». 1 січня 1922 р. «Голос продроботника» повідомила про створення «надзвичайної четвірки для проведення тритижневика» виконання продподатку, а також про направлення до Білоцерківського району «особо уповноважених» та «уповноважених». Уповноважений наркома продовольства П. Безуглий разом з представником Київського губвиконкому надіслали циркуляр войовничого змісту: «Військовим командуванням віддано наказ про надання продорганам на час три тижневика необхідної збройної сили і ухильники-платники від внесення продподатку будуть примушені силою зброї виконати його і крім того будуть передані до суду Ревтрибуналу» [49]. Методи примусу та карально-репресивні заходи залишались основними. Діяли і принципи розверстки, яка також не зникла. На початку червня 1922 р. Губпродком Київщини надіслав на місця циркуляр, яким попереджав «продармійців» від застосування старих методів: «При проведенні податкампанії минулого року значною мірою спостерігалися методи розверстки, що підривало довіру до самого податку радянської влади і залишило важкий слід у психології селян. Продподаткампанії цього року різко ставиться завдання покінчити з ухилами розверстки... Проведення податкампанії в рамках нової продполітики є основою усієї нашої економполітики на селі» [49]. Цитований обіжник підписали заступник губпродкомісара Беліков, начальник управління заготівель Леонт'єв, начальник податкового відділу Белановський та

начальник підвідділу зборів Берман. Отже, незважаючи на офіційне скасування продрозверстки, вона залишалася ще влітку 1922 р.

Адміністративно-судові методи впливу на платників продподатку супроводжували кожну продкампанію. Доказом є опубліковані відомчою пресою факти. Продподаткова кампанія з врожаю 1922 р. виявила факти застосування адміністративного режиму «чорних дошок» в окремих волостях України [50]. Голова Київського губвиконкому Я. Гамарник та губпродкомісар Я. Гольдін у жовтні 1922 р. пропонували продорганам застосування «..самих рішучих заходів судового і адміністративного впливу до виконання всіх сто відсотків повністю не пізніше сьомого листопада» [51]. Подібні директивні повідомлення друкувалися майже у кожному числі відомчої преси. Вони свідчили про наявність «рецидиву» функціонування принципів продрозверстки.

На час стягнення продподатку газети зосереджувалися на інформаційному супроводі, відтак ключовим і пріоритетним стали терміни і явища «продподаткова кампанія», «продподаткова робота» [52]. Редакційний матеріал часописів увібрав поточну статистику виконання продподатку в УСРР та селянами Київської губернії. Продподаткова кампанія розпочалася з серпня 1922 р., коли «...до всіх заготконтор Київщини потягнулися багато десятків тисяч селянських підвід». Кореспондент «Бюлетеня» Наркомпроду УСРР навіть використав термін «ударні повіти», якими виявилися Богуславський, Сквирський, Білоцерківський, Бердичівський, що успішно виконували завдання «п'ятиденок» і річні продподаткові зобов'язання [57]. На 25 жовтня вивезли 7,2 млн. пудів зернових, разом із зерно-крупами та фуражем (овес, ячмінь) – 10 млн. пудів [58], а на початку грудня план продподаткової кампанії 1921/22 р. виконали на 100% – 12,2 млн пудів [59]. Наступної кампанії планували 11,9 млн. пудів, з яких 8 млн. пудів продподатку [59]. Нарком продовольства УСРР І. Лобачев, підсумовуючи перший місяць продподаткової кампанії, підкреслював наявність занадто великої кількості покупців хліба на Україні [60]. Навесні 1923 р. «Продовольственная газета» опублікувала матеріали, які висвітлювали податкове навантаження на одне господарство. На Київщині припадало близько 20 пудів житніх одиниць на двір, 4,6 пуда на одного члена родини та понад 5 пудів на десятину землі і 9,4 пуда на десятину посіву [61].

Організаційно-технічні питання проведення продподаткової кампанії на Київщині обговорювалися не лише на засіданні Колегії Наркомпроду, а також публічно на з'їздах, нарадах «відповідальних працівників» продорганів. 6 березня 1922 р. відбулася нарада працівників фінансово-

рахункових органів продкомгубів за участі наркома І. Лобачева та члена Колегії М. Каттеля. Останній наголосив на пріоритетності «методів роботи фінансових відділів наркомпрода» з подальшою реорганізацією продорганів на місцях [62]. На початку травня 1922 р. відбувся з'їзд податкових працівників Київщини, делегатами та учасниками якого були голова губвиконкому Я. Гамарник, губпродкомісар Я. Гольдін, службовці губпродкому та представники місцевих податкових органів. Я. Гамарник доповів про виконання Київщиною продподатку раніше від решти губерній, згадав про участь Червоної армії на «продовольчому фронті» [63]. Я. Гольдін говорив про «множинність податків», про рецидиви «продрозверстки», про активізацію боротьби з приховуванням землі від оподаткування, про схвальне сприйняття селянами єдиного натурального податку. Представники повітових продовольчих органів нагадали про дублювання податків («паралелізм»), про випадки продрозверстки, про випадки залучення до продподаткової кампанії учителів і навіть окремих священиків. А 17 липня відбулася губерньська нарада працівників продорганів, учасники якої обговорили питання про перехід до нових форм господарсько-політичної роботи [64].

19 липня 1922 р. газета «Голос продроботника» опублікувала матеріали про роботу Всеукраїнського з'їзду губпродкомісарів, доповіді І. Лобачева, Я. Гольдіна та інших делегатів. Зокрема, І. Лобачев застеріг учасників від демобілізаційних настроїв стосовно «доживання» принципів системи продподатку та єдиного натурального податку, але говорив про «фінансову систему стягнення продподатку», яка у перспективі реорганізує продподаткову форму [65]. Начальник Податкового управління губпродкому А. В. Штерн виголосив доповідь «Організаційно-політичні питання продкампанії 1922 року», підкресливши домінантність грошової форми оподаткування селян з наступної податкової кампанії. Після з'їзду А. В. Штерн переїхав на роботу до продорганів РСФРР.

Отже, проаналізувавши відомчу періодичну пресу системи Наркомпроду УСРР, зазначу її вагому інформаційну репрезентативність. Вона охоплювала фактично усі структурно-функціональні підрозділи системи продорганів Київщини, фіксувала еволюційні стадії її реорганізації, подавала широку нормативну базу (накази, обіжники, постанови, зразки документів тощо). Поєднання регіонального підходу з інформаційним джерелом дозволило простежити історію становлення та функціонування продорганів на Київщині у 1919 – 1922 рр., які відчували на собі інерцію впливу Наркомпроду РСФРР, специфіку Міністерства продовольства УНР,

перехід від воєнного комунізму до так званої фінансово-економічної лібералізації у формі продподатку. Історичною датою заснування Київського губпродкому є 22 лютого 1919 р.

Текстологічний аналіз газетних матеріалів (щонайменше 8 проблемно-тематичних блоків) показав наявність ключових термінів («продподаткова політика», «продкампанія», «губпродком», «повітпродком», «розверстка»). Відсутність поняття «податкова політика», якого відомча преса не зафіксувала, зайвий раз доводить економічно-адміністративну пріоритетність продподатку, мирне співіснування натуральної і грошової форм оподаткування селянських господарств.

Історично-понятійними неологізмами, враховуючи специфіку періоду, стали терміни «чорні дошки», «ударні повіти», «п'ятиденка», «уповноважені». Вони стосувалися системи виконання продподатку, поповнивши політично-ідеологічну символіку адміністративно-командної системи, органів радянської влади та їх карально-репресивної сутності. Збереження поняття і явища «розверстка» до кінця 1922 р. зайвий доказ зазначених обставин їх функціонування.

Джерела та література:

1. Газети Радянської України 1921 – 1925 рр. (За матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР). – К., 1981.
2. Шліхтер О. Продовольча справа за років громадянської війни. – Х.: Партвидав, 1932. – 32 с.
3. Кондуфор Ю. Ю. Робітничі продовольчі загони на Україні в 1919 році / Ред. А. Г.Слюсарський. – Х.: ХДУ ім. О. М. Горького, 1953. – 101 с.
4. Кондуфор Ю. Ю. Укрепление союза рабочего класса и крестьянства на Украине в период гражданской войны (в ходе проведения продовольственной политики 1918 – 1920 гг.). – К.: «Наукова думка», 1964. – 260 с.
5. Мовчан О. Н. Трудящиеся УССР в борьбе с продовольственным кризисом при переходе к нэпу / О. Н.Мовчан. – К.: Наукова думка, 1988. – 123 с.
6. Голод 1921 – 1923 років на Україні. Збірник документів та матеріалів / Упоряд.: О. М. Мовчан, А. П. Огінська, Л. В.Яковдєва; Відп. ред. С. В.Кульчицький. – К.: Наукова думка, 1993. – 240 с.
7. Хроника социалистического строительства на Украине 1921 – 1925 / Авторы-составители С.А.Кокин, В. И.Марочко, О. Н.Мовчан. – К.: Наукова думка, 1989. – 229 с.
8. Герасимович Іван. Голод на Україні. З 39 образками й діаграмами / Герасимович І. – Б.м.: В-во «Говерла», 1973. – 289 с.
9. Helga Schuler Jung. Ökonomie und Politik in Sowjetrußland 1920 – 1924. Zum Prozeß der Willensbildung in der KPR (B) in den ersten Jahren der Neuen Ökonomischen Politik. – Marburg: Verlag Arbeiterbewegung und Gesellschaftswissenschaft, 1978. – 271 s.; Merl Stephan der Agrarmarkt und die Neue Ökonjmisehe Politik. Die Anfänge staatlicher Lenkung der Landwirtschaft in der Sowjetunion 1925 – 1928. – Hamburg, 1981. – 519 s.

10. Історія українського селянства. Нариси в 2-х томах. Том 2. / Ред. рада: В.М.Литвин – К.: Наукова думка, 2006. – 652 с.; Економічна історія України. Історико-економічне дослідження в двох томах. Том 2. / Ред. рада Г. В.Боряк, В. М. Геєць, С. В. Кульчицький; Відпов. ред. В. А.Смолій. – К.: Ніка-Центр, 2011. – 606 с.; Суспільство і влада в радянській Україні років непу (1921 – 1928). Колективна монографія. Том 2. / Відповід. ред. С. В. Кульчицький. – К.: Інститут історії України НАН України, 2015. – 598 с.
11. Єфіменко Геннадій. Статус УСРР та її взаємовідносини з РСФРР: довгий 1920 рік / Єфіменко Г. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2012. – 367 с.
12. Скрипчинська Н. О. Податкова політика радянської влади в українському селі в 20-х роках ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук за спец. 07.00.01 – історія України / Національний пед. ун-т імені М.П.Драгоманова. – К., 2014. – 20 с.
13. История продорганов за 5 лет. Очерк продовольственного дела на Киевщине (1917 – 1922) // Голос продработника. – 1922. – 7 ноября.
14. Бюллетень Народного Комиссариата РСФСР по продовольствию за 1918 г. – №15 – 74.
15. Інститут рукопису Національної бібліотеки ім. В.Вернадського (далі – НБУВ ІР), ф.290, №368.
16. В Киевской губернии // Бюллетень Народного Комиссариата Украины по продовольствию. – 17 апреля 1919. – №15.
17. Положение продовольственного дела в Киевской губернии // Бюллетень Народного Комиссариата Украины по продовольствию. – 24 июня 1919. – №68.
18. НБУВ ІР, ф.290, №384, арк.13-14.
19. Список продкомиссаров и продопродкомгубов Киевщины (1919 – 1922 г.) // Голос продработника. – 1922 – 7 ноября.
20. Ветераны продфронта // Голос продработника. – 1922. – 7 ноября.
21. Варламов М. Эволюция методов хозяйственной работы продорганов за пять лет // Голос продработника. – 1922. – 7 ноября.
22. Варламов М. К вопросу о хранении хлеба // Голос продработника. – 1922. – 25 ноября.
23. Положение о Заготконторах в Киевской губернии // Голос продработника. – 1922. – 17 марта.
24. Штерн Ал. Единый натуральный налог // Голос продработника. Бюллетень Киевского губпродкома. – 1922. – 5 мая.
25. Штерн Ал. Необходимы отчетливые выводы // Голос продработника. – 1922. – 22 июня.
26. Леонтьев А. Переход от параллельных к единому налогу // Голос продработника. – 1922. – 4 апреля.
27. Диссон Г. О системе работы и структуре продорганов (дискуссионная) // Бюллетень Народного комиссариата по продовольствию УССР. – 1922. – 9 декабря.
28. Калманович М.И. Форсируйте сбор продналога // Бюллетень Народного комиссариата по продовольствию УССР.– 1922. – 5 октября.
29. На борьбу с голодом. Доклад т.Калинина на 1-м заседании 3 сессии ВЦИКа // Голос продработника. – 1922. – 24 мая.

30. На борьбу с голодом // Голос продработника. – 1922. – 10 июня.
31. Инструкция о проведении единого натурального налога. Утверждена т.Фрунзе 12 апреля 1922 г. // Голос продработника. – 1922. – 26 апреля
32. Постановление ВУЦИК и СНК УССР «Об организации аппарата по обложению и взиманию единого продовольственного налога» // Голос продработника. – 1922. – 26 апреля.
33. О проведении продналоговой кампании 1922 – 1923 года. Постановление ВУЦИК и СНК УССР 13 июля 1922 г. // Вестник Киевского губисполкома. – 1922. – 11 – 18 сентября; О замене трудналога денежным налогом // Вестник Киевского губисполкома. – 1922. – 27 ноября – 3 декабря.
34. Положение о Заготконторах в Киевской губернии // Голос продработника. – 1922. – 17 марта.
35. Постановление ВУЦИК 8 марта 1922 г. «О натуральном налоге на молочные продукты на 1922 год» // Голос продработника. – 1922. – 23 марта; Всем Уопродкомам // Голос продработника. – 1922. – 23 марта.
36. Официальный отдел // Голос продработника. – 1922. – 23 марта. Административно-организационный отдел // Голос продработника. – 1922. – 28 марта.
37. Штаты уопродкомов // Голос продработника. – 1922. – 13 мая.
38. Всем губкомам, копия опродкомгубам, губисполкомам // Голос продработника. – 1922. – 19 мая.
39. Возвание ВУЦИКа к селянам Украины // Голос продработника. – 1922. – 24 мая.
40. Правила по составлению списков плательщиков натурналога в 1922 – 1923 налоговом году // Голос продработника. – 1922. – 26 апреля.
41. Памятка Налогового управления Наркомпрода счетоводу, ведущему окладное счетоводство // Голос продработника. – 1922. – 24 июня.
42. Читайте памятку налогового управления // Голос продработника. – 1922. – 1 июля.
43. Положение о губернской ревизионно-хозяйственной комиссии Киевского губпродкома // Голос продработника. – 1922. – 26 августа.
44. Пересмотр налогового законодательства // Голос продработника. – 1922. – 23 декабря; Беликов Я. К пересмотру продналогового законодательства // Голос продработника. – 23 декабря.
45. Приказ по опродкомгубу №18114 // Голос продработника. – 1922. – 12 января.
46. Трехнедельник продолжается // Голос продработника. – 1922. – 1 января.
47. Даниленко О.В. Відносини Української СРР з європейськими країнами (1920-ті роки). Монографія / О.В.Даниленко. – К., 2001.
48. Ответственность за преступления против оказания помощи голодающим // Голос продработника. – 1922. – 19 мая.
49. Продналоговая кампания // Голос продработника. – 1922. – 1 января.
50. На чорну дошку // Голос продработника. – 1922. – 22 сентября.
51. Всем упродкомам // Голос продработника. – 1922. – 28 октября.
52. Продкампания должна быть закончена к октябрьским торжествам // Голос продработника. – 1922. – 28 октября.

53. Продналоговая кампания // Голос продработника; Продналоговая работа на Киевщине // Голос продработника. – 25 ноября.
54. Продналоговая кампания // Продовольственная газета (Харьков). – 1922. – 16 декабря.
55. Продналоговая кампания // Бюллетень Народного комиссариата по продовольствию УССР. – 1922. – 25 сентября.
56. На местах // Голос продработника. – 23 октября.
57. На Киевщине // Бюллетень Народного комиссариата по продовольствию УССР. – 1922. – 23 октября.
58. Продналоговая кампания // Голос продработника. – 1922. – 28 октября.
59. Продналоговая работа на Киевщине // Голос продработника. – 1922. – 2 декабря.
60. Лобачев И. Продналоговая кампания на Украине // Голос продработника. – 1922. – 15, 22 сентября.
61. А.В. Хлебный баланс и тяжесть налогов, падавших на сельское хозяйство Украины в 1922 – 23 опергоду // Продовольственная газета. – 1922. – 24 апреля.
62. Всеукраинское совещание начфинсчетных отделов // Голос продработника. – 1922. – 13 марта.
63. Съезд налогоработников Киевщины // Голос продработника. – 1922. – 5 мая.
64. Губернское продовольственное совещание // Голос продработника. – 1922. – 19 июля.
65. Всеукраинский съезд губпродкомиссаров // Голос продработника. – 1922. – 19 июля.

References

1. Gazeti Radyanskoi Ukraini 1921 – 1925 rr. (Za materialami gazetnikh fondiv TsNB AN URSR). – K., 1981.
2. Shlikhter O. Prodovolcha sprava za rokiv gromadyanskoi viyni. – Kh.: Partvidav, 1932. – 32 s.
3. Kondufor Y.Y. Robitnichi prodovolchi zagoni na Ukraini v 1919 rotsi / Red. A. G. Slyusarskiy. – Kh.: KhDU im. O. M. Gorkogo, 1953. – 101 s.
4. Kondufor U. U. Ukreplenie soyuza rabocheho klassa i krestyanstva na Ukraine v period grazhdanskoy voyny (v khode provedeniya prodovolstvennoy politiki 1918 – 1920 gg.). – K.: «Naukova dumka», 1964. – 260 s.
5. Movchan O. N. Trudyashchiesya USSR v borbe s prodovolstvennym krizisom pri perekhode k nepu / O.N.Movchan. – K.: Naukova dumka, 1988. – 123 s.
6. Golod 1921 – 1923 rokiv na Ukravni. Zbirnik dokumentiv ta materialiv / Uporyad.: O. M. Movchan, A.P. Oginska, L.V. Yakovdeva; Vidp. red. S.V.Kulchitskiy. – K.: Naukova dumka, 1993. – 240 s.
7. Khronika sotsialisticheskogo stroitelstva na Ukraine 1921 – 1925 / Avtory-sostaviteli S. A.Kokin, V. I. Marochko, O.N. Movchan. – K.: Naukova dumka, 1989. – 229 s.
8. Gerasimovich Ivan. Golod na Ukraini. Z 39 obrazkami y diagramami / Gerasimovich I. – B.m.: V-vo «Goverla», 1973. – 289 s.
9. Helga Schuler Jung. Ökonomie und Politik in Sowjetrußland 1920 – 1924. Zum Prozeß der Willensbildung in der KPR (B) in den ersten Jahren der Neuen Ökonomischen

Politik. – Marburg: Verlag Arbeiterbewegung und Gesellschaftswissenschaft, 1978. – 271 s.; Merl Stephan der Agrarmarkt und die Neue Ökonjische Politik. Die Anfänge staatlicher Lenkung der Landwirtschaft in der Sowjetunion 1925 – 1928. – Hamburg, 1981. – 519 s.

10. Istoriya ukrainskogo selyanstva. Narisi v 2-kh tomakh. Tom 2. / Red. rada: V. M. Litvin – K.: Naukova dumka, 2006. – 652 s.; Yekonomichna istoriya Ukraini. Istoriko-ekonomichne doslidzhennya v dvokh tomakh. Tom 2. / Red. rada G. V. Boryak, V. M. Geets, S. V. Kulchitskiy; Vidpov. red. V. A. Smoliiy. – K.: Nika-Tsentr, 2011. – 606 s.; Suspilstvo i vlada v radyanskiy Ukraini rokiv nepu (1921 – 1928). Kolektivna monografiya. Tom 2. / Vidpovid. red. S. V. Kulchitskiy. – K.: Institut istorii Ukraïni NAN Ukraïni, 2015. – 598 s.

11. Ćfimenko Gennadiy. Status USRR ta ii vzaemovidnosini z RSFRR: dovgiy 1920 rik / Ćfimenko G. – K.: In-t istorii Ukraïni NAN Ukraini, 2012. – 367 s.

12. Skripchinska N. O. Podatkova politika radyanskoï vladi v ukrainskomu seli v 20-kh rokakh KhKh st.: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ist. nauk za spets. 07.00.01 – istoriya Ukraini / Natsionalniy ped. un-t imeni M. P. Dragomanova. – K., 2014. – 20 s.

13. Istoriya prodorganov za 5 let. Ocherk prodovolstvennogo dela na Kievshchine (1917 – 1922) // Golos prodrabotnika. – 1922. – 7 noyabrya.

14. Byulleten Narodnogo Komissariata RSFSR po prodovolstviyu za 1918 g. – №15 – 74.

15. Institut rukopisu Natsionalnoi biblioteki im. V. Vernadskogo (dali – NBUV IR), f. 290, №368.

16. V Kievskoy gubernii // Byulleten Narodnogo Komissariata Ukrainy po prodovolstviyu. – 17 aprelya 1919. – №15.

17. Polozhenie prodovolstvennogo dela v Kievskoy gubernii // Byulleten Narodnogo Komissariata Ukrainy po prodovolstviyu. – 24 iyunya 1919. – №68.

18. NBUV IR, f. 290, №384, ark. 13-14.

19. Spisok prodkomissarov i prodoprodkomgubov Kievshchiny (1919 – 1922 g.) // Golos prodrabotnika. – 1922 – 7 noyabrya.

20. Veterany prodfronta // Golos prodrabotnika. – 1922. – 7 noyabrya.

21. Varlamov M. Evolyutsiya metodov khozyaystvennoy raboty prodorganov za pyat let // Golos prodrabotnika. – 1922. – 7 noyabrya.

22. Varlamov M. K voprosu o khraneniï khleba // Golos prodrabotnika. – 1922. – 25 noyabrya.

23. Polozhenie o Zagotkontorakh v Kievskoy gubernii // Golos prodrabotnika. – 1922. – 17 marta.

24. Shtern Al. Yedinyy naturalnyy nalog // Golos prodrabotnika. Byulleten Kievskogo gubprodkoma. – 1922. – 5 maya.

25. Shtern Al. Neobkhodimy otchetlivye vyvody // Golos prodrabotnika. – 1922. – 22 iyunya.

26. Leontev A. Perekhod ot parallelnikh k edinomu nalogu // Golos prodrabotnika. – 1922. – 4 aprelya.

27. Disson G. O sisteme raboty i strukture prodorganov (diskussionnaya) // Byulleten Narodnogo komissariata po prodovolstviyu USSR. – 1922. – 9 dekabrya.

28. Kalmanovich M. I. Forsiruyte sbor prodnalogu // Byulleten Narodnogo komissariata po prodovolstviyu USSR. – 1922. – 5 oktyabrya.

29. Na borbu s golodom. Doklad t.Kalinina na 1-m zasedanii 3 sessii VTsIKa // Golos prodrabotnika. – 1922. – 24 maya.
30. Na borbu s golodom // Golos prodrabotnika. – 1922. – 10 iyunya.
31. Instruksiya o provedenii edinogo naturalnogo naloga. Utverzhdena t.Frunze 12 aprelya 1922 g. // Golos prodrabotnika. – 1922. – 26 aprelya
32. Postanovlenie VUTsIK i SNK USSR «Ob organizatsii apparata po oblozheniyu i vzimaniyu edinogo prodovolstvennogo naloga» // Golos prodrabotnika. – 1922. – 26 aprelya.
33. O provedenii prodnalogovoy kampanii 1922 – 1923 goda. Postanovlenie VUTsIK i SNK USSR 13 iyulya 1922 g. // Vestnik Kievskogo gubispolkoma. – 1922. – 11 – 18 sentyabrya; O zamene trudnaloga denezhnym nalogom // Vestnik Kievskogo gubispolkoma. – 1922. – 27 noyabrya – 3 dekabrya.
34. Polozhenie o Zagotkontorakh v Kievskoy gubernii // Golos prodrabotnika. – 1922. – 17 marta.
35. Postanovlenie VUTsIK 8 marta 1922 g. «O naturalnom naloge na molochnye produkty na 1922 god» // Golos prodrabotnika. – 1922. – 23 marta; Vsem Uoprodukomam // Golos prodrabotnika. – 1922. – 23 marta.
36. Ofitsialnyy otdel // Golos prodrabotnika. – 1922. – 23 marta. Administrativno-organizatsionnyy otdel // Golos prodrabotnika. – 1922. – 28 marta.
37. Shtaty uoprodukomov // Golos prodrabotnika. – 1922. – 13 maya.
38. Vsem gubkomam, kopiya oprodkomgubam, gubispolkomam // Golos prodrabotnika. – 1922. – 19 maya.
39. Vozvanie VUTsIKa k selyanam Ukrainy // Golos prodrabotnika. – 1922. – 24 maya.
40. Pravila po sostavleniyu spiskov platelshchikov naturalnogo v 1922 – 1923 nalogovom godu // Golos prodrabotnika. – 1922. – 26 aprelya.
41. Pamyatka Nalogovogo upravleniya Narkomproda schetovodu, vedushchemu okladnoe schetovodstvo // Golos prodrabotnika. – 1922. – 24 iyunya.
42. Chitayte pamyatku nalogovogo upravleniya // Golos prodrabotnika. – 1922. – 1 iyulya.
43. Polozhenie o gubernskoy revizionno-khozyaystvennoy komissii Kievskogo gubprodkoma // Golos prodrabotnika. – 1922. – 26 avgusta.
44. Peresmotr nalogovogo zakonodatelstva // Golos prodrabotnika. – 1922. – 23 dekabrya; Belikov Ya. K peresmotru prodnalogovogo zakonodatelstva // Golos prodrabotnika. – 23 dekabrya.
45. Prikaz po oprodkomgubu №18114 // Golos prodrabotnika. – 1922. – 12 yanvarya.
46. Trekhnedelnik prodolozhaetsya // Golos prodrabotnika. – 1922. – 1 yanvarya.
47. Danilenko O.V. Vidnosini Ukraïnskoï SRR z evropeyskimi krainami (1920-ti roki). Monografiya / O.V.Danilenko. – K., 2001.
48. Otvetstvennost za prestupleniya protiv okazaniya pomoshchi golodayushchim // Golos prodrabotnika. – 1922. – 19 maya.
49. Prodnalogovaya kampaniya // Golos prodrabotnika. – 1922. – 1 yanvarya.
50. Na chornu doshku // Golos prodrabotnika. – 1922. – 22 sentyabrya.
51. Vsem uprodukomam // Golos prodrabotnika. – 1922. – 28 oktyabrya.
52. Prodkampaniya dolzhna byt zakonchena k oktyabrskim torzhestvam // Golos prodrabotnika. – 1922. – 28 oktyabrya.

53. Prodnalogovaya kompaniya // Golos prodrabotnika; Prodnalogovaya rabota na Kievshchine // Golos prodrabotnika. – 25 noyabrya.
54. Prodnalogovaya kompaniya // Prodovlstvennaya gazeta (Kharkov). – 1922. – 16 dekabrya.
55. Prodnalogovaya kompaniya // Byulleten Narodnogo komissariata po prodovolstviyu USSR. – 1922. – 25 sentyabrya.
56. Na mestakh // Golos prodrabotnika. – 23 oktyabrya.
57. Na Kievshchine // Byuletен Narodnogo komissariata po prodovolstviyu USRR. – 1922. – 23 oktyabrya.
58. Prodnalogovaya kompaniya // Golos prodrabotnika. – 1922. – 28 oktyabrya.
59. Prodnalogovaya rabota na Kievshchine // Golos prodrabotnika. – 1922. – 2 dekabrya.
60. Lobachev I. Prodnalogovaya kompaniya na Ukraine // Golos prodrabotnika. – 1922. – 15, 22 sentyabrya.
61. A. V. Khlebnyy balans i tyazhest nalogov, padavshikh na selskoe khozyaystvo Ukrainy v 1922 – 23 opergodu // Prodovlstvennaya gazeta. – 1922. – 24 aprelya.
62. Vseukrainskoe soveshchanie nachfinschetnykh otdelov // Golos prodrabotnika. – 1922. – 13 marta.
63. Sezd nalogorabotnikov Kievshchiny // Golos prodrabotnika. – 1922. – 5 maya.
64. Gubernskoe prodovolstvennoe soveshchanie // Golos prodrabotnika. – 1922. – 19 iyulya.
65. Vseukrainskiy sezd gubprodkomissarov // Golos prodrabotnika. – 1922. – 19 iyulya.

Аннотация

На основе анализа ряда региональных изданий освещается история становления продналоговых органов Киевицины в средствах ведомственной периодики 1919 – 1922 гг. Раскрывается значение ведомственной «наркомпродовской» периодики для изучения противоречивых процессов перехода от «военного коммунизма» к новой экономической политике. Доминантным является не фактологический, а кристалльно-институциональный подход. Согласно осуществлено выявление интенсивности публикаций по проблемно-тематическому принципу, исчерпаемости информации, сочетание авторских материалов и общередакционных, вариативного моделирования локальных и республиканских событий. Выделяется историко-информативная составляющая выбранного источника, показана его уникальность и репрезентативность. Исторический материал, обнаруженный в газетах и бюллетенях, подается несколькими тематическими группами: нормативно-правовые акты, официально-распорядительные материалы, авторские статьи наркомпродовских номенклатуры материалы совещаний, съездов работников продорганов Киевицины, исторически справочная информация о создании и деятельности продорганов за пять лет, текущая информация о ежедневной работе. Изложение их в хронологической последовательности воспроизводит фактологический аспект истории становления и функционирования локальной составляющей Наркомпрода УССР. Отмечая важную информационную репрезентативность ведомственной периодической печати системы Наркомпрода УССР, автор подчеркивает, что она охватывала практически все

структурно-функциональные подразделения системы продорганов Киевицины, фиксировала эволюционные стадии ее реорганизации, подавала широкую нормативно-правовую базу. Сочетание регионального подхода с информационным источником позволило проследить историю становления и функционирования продорганов на Киевицине в 1919 – 1922 гг., которые испытали на себе инерцию влияния Наркомпрода РСФСР, специфику Министерства продовольствия УНР, переход от «военного коммунизма» к так называемой государственно-экономической либерализации в форме продналога, выявить экономически- административную приоритетность продналога.

Ключевые слова: Наркомпрод, продналоговые органы, периодика, продналог, продналоговые органы, военный коммунизм.

Annotation

Based on the analysis of a number of regional publications the author highlights the historical establishment of the nature of the tax authorities of Kyiv region in the department's special periodicals in 1919 – 1922. The paper reveals the importance of "Narkomprod" department periodicals for studying the controversial processes of transition from "war communism" to the new economic policy.

In this case a factual approach is not dominant therefore the author detects the intensity of publications by "problem and theme" principle, a completeness of information, a combination of general and copyrighted written matters, variable modeling of local and republic-sized events.

The historical part of the source shows its uniqueness and representativeness. The historical material found in newspapers and newsletters, is served in several thematic groups: regulations, official administrative materials, original "Narkomprod" articles, materials, conference materials, congresses of the "prod" (supply)-agencies of Kyiv region, historical and background information about the establishment and activity "prod"-agencies during five years. Presenting them in chronological order reflects the factual aspect of the history of formation and functioning of the local component of "Narkomprod" in Ukrainian SSR.

The author emphasizes a significant information value of department-specific periodicals of "Narkomprod" in Ukrainian SSR, that covered nearly all structural and functional units of the system "prod"-agencies in Kyiv region. The periodicals described a state of its reorganization, and submitted its legal framework. The combination of a regional approach to the source of information made possible to trace the history of formation and functioning "prod"-agencies in Kyiv region in 1919-1922; the influence of "Narkomprod" of RSFSR, a Ministry of Food of UNR; the transition from the "war communism" to so-called public-economic liberalization in a form of a tax in kind; to identify economic and administrative priorities of food tax.

Keywords: *Narkomprod, tax in kind, food tax, periodicals, food tax agencies, war communism.*

УДК 94: 339.188. 2 (477) «1929/1935»

**Віктор Шарпатий
(Київ)**

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ КАРТКОВОЇ СИСТЕМИ В УСРР (1929-1935 РР.)

Аналізуються причини впровадження карткової системи розподілу продуктів серед міського населення в УСРР в першій половині 30-х років. З'ясовуються особливості